

BƏDİİ DİL XÜSUSİYYƏTLƏRİNİN DƏRSLİKLƏRDƏ QOYULUŞU

Açar sözlər: məcaz, metafora, epitet, üslub, Bədii dil

Key words: prable, metaphor, epithet, style, figurative language

Ключевые слова: метафора, эпитет, стиль, образный язык

Dərsləklər şagirdlərdə müstəqil tədqiqatçılıq və yaradıcılıq vərdişləri, məntiqi təfəkkürü inkişaf etdirməli, integrativ xarakterli olmalı, demokratik dünyagörüşü formalaşdırılmalıdır. Elə bu tələblərdən də çıxış etməklə dərsləklərin məzmununa nəzər salmağa çalışaq. Diqqətimizi əsas dərslək komplektinin məzmununda əksini tapmış məlumatların, sual və tapşırıqlar sisteminin şagirdlərdə bədii dillə bağlı bacarıqların formalaşdırılmasına necə xidmət etməsi işinə yönəldək. Dərsləklər hazırlanarkən əldə rəhbər tutulan məsələlərdən biri də dövlət təhsil standartlarının tələblərinin gözlənilməsidir.

Məlumdur ki, orta ümumtəhsil məktəblərinin V sinifləri variativ dərsləklə işləyirlər. V sinifdə bədii təsvir vasitələrindən – epitet və təşbeh üzərində iş aparılır. V sinif ədəbiyyat kitabının mündəricatına fikir versək görürük ki, bədii dil xüsusiyyətləri üzrə iş “Bədii əsərlərdə təsvir” başlığından başlayaraq aparılır. Dərsliyə diqqət etsək görürük ki, bədii dillə bağlı çərçivələrdə müxtəlif suallar verilmişdir. Məsələn;

Əliqə Kürçaylı “Bakı” şeiri (dil xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi)

Nəğməsidir zavodların fit səsi,
Suya düşüb buruqların kölgəsi.
Ətirli dir bağlarının meyvəsi,
Ağ şanı s elə bil ki, şəkərdir.

Çərçivədə verilən sual:

- Bu misralardan hansında təşbeh işlənmişdir.

V sinif ədəbiyyat dərsliyində sadə süjetli ədəbi nümunələr üzərində bədii təsvir vasitələri (epitet, təşbeh) müəyyən olunurdusa, VI sinif ədəbiyyat dərsliyində də bədii əsərlə bağlı çərçivələrdə müəyyən suallar verilir. Məsələn;

Qutadqu bilik- Səadət gətirən elm (dil xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi)

Nə böyük **matəhdır**, demə, təfəkkür,
Hə zərrəsinin höküm böyükdür.

Çərçivədə verilən sual:

- Fərqləndirilmiş sözün mənasını lüğətdən tap.

Hikmət Ziya “Qarabağda” şeiri (dil xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi)

Bu yerdə Vaqifimin müqəddəs türbəsi var,
Natavanın, Zakirin pozulmayan izi var,
Üzeyirin nəfəsi, Bülbülümün səsi var...
Cabbar, Xan, Rəşid, Səid, Zülfü zəngüləsi var,
Yetişibdir gör necə incilər Qarabağda,
Min ilin yorğunlu da dincələr Qarabağda,

Çərçivədə verilən sual:

- Burada əlaqələndirilmiş təsvir vasitələri hansılardır,

VI sinif ədəbiyyat kitabında mübaligə, bədii sual haqqında nəzəri məlumatlar öz əksini tapmışdır. Dərsliyin sonunda mənası aydın olmayan sözlərin lüğəti verilmişdir.

VII sinif ədəbiyyat dərsliyində bədii dil xüsusiyyətləri üzərində işin təşkili, əvvəlki siniflərə nəzərən mürəkkəbləşir. VII sinifdə bədii dil xüsusiyyətləri üzrə işin təşkili bir az da mürəkkəbləşərək əvvəlki siniflərdə öyrənilən bədii təsvir və ifadə vasitələrinin üzərinə təkrir və litota əlavə olunur. Dərsləkdə əsərin oxusu, məzmunu təhlili üzrə müxtəlif tapşırıqlar verilmişdir. Dərsləkdə təhlil üzrə işdə bədii dil xüsusiyyətləri üzrə tapşırıqlara yetərinə yer verilmişdir. Məsələn;

Koroğlu dastanının “Durna teli” qolunda təhlil üzrə iş zamanı dərsləkdə bədii dil xüsusiyyətləri üzrə iş aşağıdakı tapşırıqlar verilmişdir:

1. Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin dastanda hansı dəyişikliyə səbəb olduğunu aydınlaşdırın. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinə aid nümunələr	Əsərin bədii gözəliyyətinin – təsir gücünün artırılmasında onların rolu

2. Bədii ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələri yazın.

3. Bədii əsərlərdən mübaliğəyə və litotaya aid cümlələr seçin.

Belə çalışmalara yetərinə rast gəlmək mümkündür. Dərslikdə həmçinin təkrir, litota haqqında nəzəri məlumata və lüğətə yer verilmişdir.

VIII sinifdə ədəbiyyat dərslərində bədii dil xüsusiyyətləri üzrə iş əvvəlki siniflərə nəzərən mürəkkəbləşmişdir. VIII sinifdə ədəbiyyatdan təhlil dərslərində dil xüsusiyyətləri üzrə işin təşkili zamanı epitet, təşbeh, bədii sual, təkrir, mübaliğə, litota ilə yanaşı metafor, bədii təzad, kinayə üzərində iş aparılır. Dərslikdə metafor, bədii təzad və kinayə haqqında nəzəri biliklər öz əksini tapmışdır. Dərslikdə həmçinin tanış olmayan sözlərin mənalərini müəyyən etmək üçün lüğət verilmişdir.

VIII sinif ədəbiyyat dərslərində bədii dil xüsusiyyətləri üzrə işin təşkili oxu prosesindən başlayır. Məsələn;

Xaqani Şirvani "Gənclərə nəsihət" şeiri (dil xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsi).

Çərçivədə verilən sual;

-Əsərdə tanış olmayan sözlərin mənasını lüğətlərin, sorğu kitablarının köməyi ilə aydınlaşdırın.

-Əsərdəki bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənəldir.

Şagirdlərdə bədii dil xüsusiyyətləri ilə bağlı bacarıqların formalaşdırılması yolları standartların reallaşdırılmasından keçir. Standartların reallaşdırılması isə onların məzmununu əhatə edən tapşırıqlar sisteminin icrasını tələb edir. IX sinif ədəbiyyat fənni üzrə standartlardan biri "Müxtəlif vəzinli şeirlərdə, süjetli ədəbi nümunələrdə (novella, poema, hekayə, mənzum hekayə, povest, dram, mənzum dram) bədii təsvir və ifadə vasitələrini (metonimiya, simvol, inversiya) müəyyənəldirməkdir.

Ədəbiyyat:

1. Həsəni B. Ədəbiyyatın tədrisi metodikası. Bakı, "Müəllim", 2016

2. V sinif ədəbiyyat dərsləri. Bakı, 2018

3. VI sinif ədəbiyyat dərsləri. Bakı, 2018

4. VII sinif ədəbiyyat dərsləri. Bakı, 2018

5. VIII sinif ədəbiyyat dərsləri. Bakı, 2018

Between language features in text

Summary

The article focuses on the stylistic possibilities of the system of allegories in the artistic language. It speaks of two main types of metaphorically: metaphor and epithet. The article provides detailed information about both types of parabolic and indicates that the metaphor is the transfer of the name from one subject to another based on their similarity. However, linguists define metaphor as a semantic phenomenon; caused by the imposition on the direct meaning of the word additional meaning, which this word becomes the main in the context of the artwork. The article presents many examples of the works of poets and writers.

Постановка особенностей художественного языка в учебниках

Резюме

В статье повествуется о стилистических возможностях системы иносказаний в художественном языке. Здесь говорится о двух основных видах иносказаний: метафоре и эпитете. В статье дана подробная информация об обоих видах иносказаний и указано, что метафора – это перенос названия с одного предмета на другой на основании их сходства. Однако лингвисты определяют метафору как семантическое явление, вызванное наложением на прямое значение слова добавочного смысла, который у этого слова становится главным в контексте художественного произведения. В статье представлено множество примеров из произведений поэтов и писателей.

Rəyçi: p.f.d. N.Abdullazadə